

arra, hogy végrendeletében jutalmat biztosítson az olyan vezetők számára, kik a népet *gyümölcsészeti* és *méhészeti* dolgokban tanítják és azokban példaadást mutatnak.

Ezekben vázolja a mezőgazdasági szociális kérdés, az evangéliumok és a gyakorlati teológia tudományok közötti szükséges kapcsolatot; vizsgáljuk meg, hogy a „Lelkipásztori gondozással” kapcsolatba hozható-e?

I.

A lelkipásztori gondozás fogalma és köre.

Kötelességemnek tartom, első sorban feleletet adni arra a kérdésre, hogy miért tárgyalom, a gyakorlati teológiának éppen ez ágával kapcsolatban, a szociális kérdést? Igaz, hogy elég volna a feleletben megimlitenem azt a tényt, hogy a bevezetésben említett tudományos férfiak csaknem mindenike szükségesnek ismeri el a szociális kérdés bevonását, e tárgy körébe. De e jelesek nézetének tiszteletben tartása mellett, még egy nagy tanítómester sugallmazta nekem e tárgy fontosságát: az *élet-tapasztalat*.

A „cura pastoralis” tudományos ismeretét tanultam a teológiai előadások során, de annak más és más ágával vagy mondjuk részeivel ismeretett meg a haladó és fejlődő élet, mely szintén tanítómester és tárgya az *élettudomány!*

Ha mármost, áll az az axioma: „ecclesia se semper reformari debet”, akkor ez újításba bele kell vinnünk a tudománynak ezt a részét is, mely méltán és jogosan kér helyet magának a teológiai

tudományok sorában, ez a *gazdasági szociális kérdés*. S ha a magas felsőbb tudományok, nem fogadnák el testvérül, protektorául állítom — protekciós világban élven — az *életet*. S így talán bejuthat és legalább is a „cura pastoralis“ rokon-szenvezni fog vele és együtt haladhatnak.

De vajjon a gyakorlati teológia, mint tudomány, melynek a „cura pastoralis“ is leánya, nem tesz-e említést, már a régebbi időről keltezve, a fentti kérdés bevonásáról? Igenis tesz. Vizsgáljuk meg ezt lehető röviden.

„*A gyakorlati teológia mai munkaköre*“¹ című nagyobb tanulmányban a szociológia, mint gyakorlati teológia tudomány, előreveti sugarát az író helyes szemléletében. Erre vonatkozólag a tanulmány írója ezt mondja: Aztán van újabb, különösen Németországban, olyan egyházi tevékenység is, a mely „*keresztény szociális reform*“ név alatt, társadalmi igazságtalanságok megszüntetésére irányul és a melyet már nálunk is, bár még más irányban és értelemben, emlegetni kezdenek. Ez is egyházi munkának látszik hát és ha ennek elméletével fellépni korai is lenne még, de lényege jogos v. jogtalan volta felől, már is tájékoztatni kell a leendő lelkészeket.²

„Bevezetés a gyakorlati teológiába“³ c. munka

¹ Irta: Novák Lajos sárospataki ref. teol. professzor. Megjelent a főisk. 1897—98. évi értesítőjében.

² Novák i. m. 14. oldal.

³ Irta: Dr. Ravasz László. Kolozsvár. év n. 34 oldal.

írója, művében, hol Basserman-nak a gyak. teológiáról való felfogását ismerteti, azt mondja, hogy Bassermann a gyakorlati teológia körébe utalja a lélektant, népismeretet (ethnologia) és a *szociológiát*. Kimondja — többek közt — azt a fontos elvet, hogy a lelkipásztori gondozás nagy feladatát nem oldhatjuk meg *gazdasági, igazságszolgáltatási, közigazgatási, szóval jogéleti képzettség nélkül*.

Maga az író is, fent említett munkájában, ott hol a gyak. teológiai tudományok elágozásáról szól, az *agapetikat* külön is úgy jelöli meg, mint *keresztény szociálizmust*. A gyakorlati teológiai segédtudományok felsorolásánál ismét azt mondja, hogy az agapetika nem más, mint *vallásos szociológia*.¹

„Teológiai tudomány és a lelkipásztori képzés“² c. munka, a gyakorlati teológia feladata című fejezetében, tévesnek tartja azt a sokak által táplált hitet, mintha a papnövendékek a bibliai, történeti és szysztematikai teológiai tudományok elvégzése után, mint kész lelkipásztorok léphetnének ki az életbe. Ezek mellett szükséges azon teendők megismerése, melyek az *életben* várnak a lelkipásztorra.

Bartók is a kereszténységet *élettevékenységnek* veszi, melyben a vezető szerep a lelkipásztornak jut, kinek ismernie kell az irányt, hogy helyes cél felé irányíthassa, gyülekezete élettevékenységét.

A gyakorlati teológia az élettevékenységek megismertetésével foglalkozik. Három fő részre oszlik

¹ Ravasz i. m. 87. 90 oldal.

² Irta: Dr. Bartók György. Kolozsvár, 1907.

u. m. I. *Egyházi szolgálattan*: kultus (liturgia homiletika) nevelés, (katheketika) lelkigondozás, (pastoralis teológia).

II. *Egyházkormányzattan*.

III. *Missiotan*.¹

E felosztás után, megjegyzi, hogy mindezen tudományágak . . . ma meglehetősen el vannak hanyagolva. Éppen ezért azt javasolja „*az elméleti és gyakorlati képzés*“ fejezetében, hogy a 7-ik és 8-ik félét túlnyomólag a gyakorlati teológiai tárgyak foglalják el.²

Alább adandó kis dolgozatom, vonatkozó részéhez megemlítendőnek tartom, hogy Bartók Gy. is a *cura pastoralis* teendőinél felemlíti, hogy magán beszélgetések, felolvasások és összejövetelek által, szükséges olyan kérdésekről beszélni, melyek az egész társadalmat érdeklik és irányítják. (A szociális és gazdasági élet nagy kérdései).³

E kis kitérés után vizsgáljuk meg a *lelkipásztori gondozást*, mint tudományt.

A lelkipásztori gondozás, a gyakorlati teológiának tagadhatatlanul, igen fontos ága; a protestáns tizmusban az is volt, kezdettől fogva. A reformátorok, mint kiváló lelki gondozók említettnek s műveik is erről tesznek bizonyosságot.⁴

Igaz, hogy szoros értelemben véve, erre vo-

¹ Bartók i. m. 42—43. oldal.

² „ i. m. 86. oldal.

³ „ i. m. 46. oldal.

⁴ L. Hörk József. Luther als Seelsorger,

natkozólag, már Jézus szép példát mutatott és az apostolok levelei is, tartalmazzak lelkipásztori gondozásra tartozó intézkedéseket: Pl. Péter I-ső levele, Pál apostolnak Timotheushoz és Títushoz írt levelei.

A protestáns teológiai irodalomban, lelkipásztori gondozást tárgyaló munkák között, időszerint első helyen érdemel említést Zsarnai, *Paptan*¹ című munkája. Ebben a *papi gond* történetét, három korszakra osztja.

Az I-ső korszak a 4-ik századig; a II-ik korszak a reformációig; a III-ik korszak a reformációtól a jelenig terjed.²

Megemlíti, hogy sokan szükségtelen és káros tudománynak állíták, azt hozván fel ellene: 1. hogy ezen egyesekre való gond leskelődésre s hierarchiára vezet; 2. árt a ker. szabadságnak; 3. igen nehéz foglalatosság, bizonyos szabályokat arról a tudomány nem is adhat. Ez ellenvetéseket kivédi, mert mindezek helyes gyakorlat által elenyészethetők, sőt a nehézségek, még inkább tette sarkalják a lelkipásztort.³

A papi gond felosztásában (87. §.) kitünteti, hogy mire terjedjen ki főleg a papi gond:

¹ Zsarnai Lajos. *Paptan*. Sárospatak, 1857.

Jegyzet. Ezt megelőzőleg van említés Tóth Ferenc: „*Lelkipásztori gondviselés*“ Győr, 1806-ban s ugyancsak neki Győr, 1814-ben megjelent „*Homiletika*“ c. munkáiról; 1867-ben jelent meg Garda József: *Lelkipásztori Gondviseléstán* c. munkája Kolozsvárt.

² Zsarnai i. m. 109—110. oldal.

³ „ i. m. 108. oldal.

I. Mint kell fegyelmezni vagy felvigyázni az egész gyülekezetre.

II. Mint kell bánni az egyes hallgatókkal kül- és belállapotok szerint.

III. Mikép kell gyakorolni az egyházi fegyelmet.

Hol és hogy vigyázhat a gyülekezetre a lelkész?

A közönséges istentiszteleten kívül: 1. az iskolában, 2. házi- és közönszejövetelekben hol a hajlamok és indulatok szabadabb játéka nyíltta teszi az embert, 3. házi látogatásban és magánbeszélgetésben.

Az egyház külállapotjának megismerését is szükségesnek tartja azért, mert a külső viszonyok, éghajlat, föld minősége, gazdasági helyzet, népszokások stb. mint ok és okozat függ össze a hallgatók vallásos gondolkozásával és érzésével.

A földmivelést, gazdálkodást falusi lelkészhez illendő foglalkozásnak tartja, már csak azért is, mivel szorosabban összeköti hallgatóival. Ellenben kárhoztatja, ha a pap, a gazdagok udvarában kulcsársággal, asztalterítéssel, kézcsókolással stb. hivatala méltóságát lealacsonyítja!

A gyülekezet *értelmi műveltségének* emelését, hivatali céljának kell, hogy tartsa a lelkipásztor. E cél eléréséhez, a lelkészre nézve a nevelést (pedagógia) szükséges tudománynak, sőt a paptan egyik részének tekinti.¹

A hallgatókkal bel- és külállapotjuk szerint

¹ Zsarnai i. m. 114—116. oldal.

való elbánásnál, (II. r.) az evangéliumnak ama figyelmeztetésével inti a lelkészt: „az egészségesek nem szükölködnek orvos nélkül, hanem csak a betegek.“ (Máté 9/12.) Ezért ezekre különösebb gond fordítandó.

A jobb érzésű és erényesebb hívőket (93. §.) övni kell az elbizakodottságtól s arra biztatni, hogy hitőket mutassák meg jó cselekedetek által.

A tévelygők és tudatlanokkal szemben, szelíd és jó akaratú elbánást, tanítást és oktatást javasol, kathékizmusi tanítások alapján. A vallásban kételkedőket bizalomra kell bírni, hogy közöljék kétségeiket s azután ezeket szelíd, de nyomós okokkal eloszlatni. A kevély kételkedő megalázását és megszegyenítését is megengedhetőnek tartja. *A babonát*, míg káros következményei nincsenek, szelidséggel és türelemmel kell tekinteni s lassanként javítani, de mikor káros következményei mutatkoznak, komolyan megmagyarázandó, hogy Isten helyes ismeretével és a gondviselés fogalmával ellenkezik.

Említést tesz még e fejezetben, a kereszténységből kivált, egyes apróbb sectákról, egyfelől pietisták vagy szenteskedők, másfelől a hitetlenekről (pantheisták, atheisták, deisták stb.). Az előbbiekre nézve azt javasolja, hogy bizalmuk megnyerése által meggyőzendők tévelygéseikről: az utóbbiakra nézve, minthogy azoknak többféle nemei vannak, a tudatlanokat és féltudósokat, erről meggyőzésük által felvilágosíthatjuk, azonban ha elmés politikusok

vagy mélyen gondolkodó filozofusok, nem minden lelkésztől kívánható, hogy velök szembeszálljon, mert itt más álláspontot kell választani, mint a mélyen a keresztény lelkész áll. Itt tudományos vizsgálódás szükséges!

Azt is megjegyzi, hogy egyveleges társaságokban a prédikátor vallásos vetélkedésbe ne elegyedjék.¹

Mint kell bánni az emberekkel, kül állapotjukra nézve? A papi gond ezen részére, szorosan meghatározott szabályokat felállítani nem lehet, mert itt az egyes esetek az irányadók, miért is e tudományág, a kázuisztikához tartozik. Itt legfennebb, elveket lehet kimondani, melyeknek helyes és okos módon való használása, a lelkész bölcsességétől és buzgalmától függ!

Melyek azok a külállapotok, melyek vizsgálat tárgyát képezhetik a lelkész részéről?

Gazdagok s főrangúak állapota, (98. §.) mely ellen, helyén és idején kívül, vigyázatlanul ne szóljon a lelkész, mert a világi vagyon és méltóság, az igaz kegyességgel, felebaráti szeretettel és kötelességi hűséggel megfér. A gazdagok és nagyok előtt bátran szóljon a lelkész, a vallásos igazságairól s azon legyen, hogy lelkészi méltóságát, erkölcsi magaviselete és szellemi tudása által tartsa fenn, nem pedig csuszás-mászás és behizelgés által.

A szerencsétlenek és szegények állapotján (99. és 100. §.) segíteni lehet, egyfelől a vallás, illetve

¹ Zsarnai i. m. 117—122. oldal.

a szentírás hathatós vigasztalásával, másfelől külső sorsukon és helyzetükön való javítással. Óhajtandónak tartja, hogy legyen minden egyházban *szegények perselye*, kivált ha ezáltal beszüntethető volna a szétjáró koldulás és minden egyház vagy helység, maga gondoskodnék a szegényeiről. Igen hasznos segítő eszköznek tartja a gabonamagtárak szervezését.

Igen lényeges lelkészi gondol említi a *betegekkel való foglalatosságot*. (103—105. §.) Lélek ellen való dolognak tartja elmulasztani a lelkész részéről ezen alkalmatosságot, a melyben sokszor készebbek elfogadni a vallás igazságait, mint más alkalmakkor. Azoktól pedig, kik hiv vallói voltak a vallás igazságainak, kegyetlenség volna megvonni ennek vigasztalását akkor, a midőn legnagyobb szükségük van rá!

Megemlíti, hogy a betegek meglátogatása ellen ellenvetéseket szoktak felhozni, pl. hogy nem sokat használ; a babonaságot mozdítja elő; a váratlan látogatás a beteget felizgathatja, környezete meg a készületlenség miatt zavarba jöhet; sokan vannak, akik irtóznak a betegségtől és haldoklóktól. Ez ellenvetésekre azt feleli, hogy a betegek látogatását, csak az kárhoztathatja, aki nem akarja elismerni a vallásnak az emberi szivre való jótékony hatását. Az élet hatáskörénél, még a hitetlen is, de annál inkább a hívő, szívesen foglalkozik az *örökélet* és *halhatatlanság* kérdéseivel! *A babonaság* eloszla-

tására megértetendő, hogy a látogatás ténye nem gyógyítja meg a beteget, mert ez nem testiszenvedés elhárítására vonatkozik, hanem a szenvedő lélek vigasztalására. A váratlan látogatás elkerülhetésére azt javasolja, hogy csak azokhoz menjen el a lelkész, kikkel közelebbi ismeretségben van; másokhoz, csak hívás esetében. A betegektől és a ragálytól való irtózás nem tarthatja vissza a lelkészt, elvállalt kötelességének teljesítésétől.

Ha titkos bűnét bevallja a beteg, azt nyilvánosságra hozni nem szabad; kivéve, ha ezáltal az állam érdeke volna veszélyeztetve. Utasításul adja a lelkésznek, hogy tanácsolja a betegnek egyes orvoshoz való folyamodását, rendeleteinek pontos betartását; valamint végrendeletének kellő időben való megtevését, hogy ennek hiánya miatt, az osztzkodók között, esetleges versengés ne támadjon.¹

A vétkezők megfedése, (106. §.) a rabokkal és a halálra ítélt rabokkal való bánásmódokról (107—108. §.) adott utasítások után a munkának III-ik részét: *Az egyházi fegyelem gyakorlása teszi.*

Az egyházi fegyelem fogalmában, azt kívánja kifejezésre juttatni, hogy ez, nem az egyház külső hatalmának megmutatására szolgáló eszköz, hanem csak az építés, jobbitás kedvéért gyakoroltatik, mint az egyház védelmi eszköze.

Ez a fegyelem kiterjed az egyház minden tagjára, de mégis olyan esetekben fogantatosítható, mi-

¹ Zsarnai i. m. 128—132. oldal.

dön valamely közbotrányt okozó cselekedet az egyház célját és becsületét érinti.

Azonban arra mindig figyelem fordítandó, hogy a fegyelem végrehajtása ne hirtelenében és ne vak-tában, hanem a legnagyobb szelídséggel és szeretettel gyakoroltassék.

A fegyelem fokozatai ezek: 1. intés (magános), 2. feddés két tanú jelenlétében, 3. kirekesztés a gyülekezetből. Ha a kirekesztett megtérni kész, mint eltévedt, de megtért juhót, örömmel kell visszafogadni. Ez eljárás ismét két tanú jelenlétében történjék, mert az a régebben szokásban volt gyakorlat, mely szerint, az egész gyülekezet előtt történt a nyilvános bűnbánat, egyértelmű volt a közgyalázzattal s inkább akadályozója, mint előmozdítója volt a megtérésnek.

Ez részletesebb tartalmú foglalatja Zsarnai munkája „papi gond” részének. Tekintve azt, hogy e munka második jobbitott kiadása, 1857-ik évben — tehát 58 évvel ezelőtt történt — becses és kiváló értékű munkának minősítjük a protestáns teológiai irodalomban. Igen hasznos tájékozást nyújt azokról a teendőkről, melyek ma is a papi-gond alkotó részét teszik. A gyakorlati életnek sok olyan ágát említi fel, mely a szociális étellel szorosabb vonatkozásban van, például: a földművelést és gazdálkodást a lelkészhez illendő foglalkozásnak tartja, mivel szorosabban köti össze hallgatóival s nagyobb becsületet gerjeszt benne, a gyakorlati munkás élet iránt.¹

¹ Zsarnai i. m. 115. oldal.

Igen helyes érzékre, illetve lélekismeretre vall az a felfogása, melyben a papnak, az olyan köz- és családi összejöveteleken való megjelenését — hol tekintélye csorbitása nélkül — részt vehet, helyesli, mert ott nyilatkozik meg nyíltabban a nép gondolkodás módja, felfogása, mely tagadhatatlanul összefüggésben van, a gyülekezet vallásos és erkölcsi életével.

A gond, pontosság és törekvés, melylyel Zsarnai e munkáját — hacsak vezérfonalul is tanításaihoz — szerkesztette és kiadta, a hálás elismerésnél többet érdemel!

Szerény nézetem szerint, e munkájával, reácafol Ravasz L. hirtelenében kimondott eme szigorú kritikájára: „Itt kell megemlékezni a gyakorlati teológiának magyar művelőiről. Fájdalom egy pár sorban elvégezhető az egész.“¹ Azonban munkájának „végszó“-jában, mintegy beismerőleg ezeket mondja: „Egy tartalmi kifogás igazságát el kell ismernem: csakugyan hiánya e dolgozatnak, hogy a magyar gyakorlati teológia irodalmát nem dolgozza fel arányos gonddal. Ezt a hibát úgy fogom jóvá tenni, hogy a magyar gyakorlati teológia történetét külön fogom feldolgozni, amelyben igen előkelő hely jutandó éppen a tiszáninneni kerület nagy gyakorlati teológusainak: Zsarnainak, Mitrovicsnak“.²

Sajnos — félreeső földrajzi hely okán — Tóth

¹ Ravasz i. m. 35. oldal.

² Ravasz L. i. m. „Végszó“.

Ferenc és Garda József „Lelkipásztori gondviselés“ című műveihez nem juthattam hozzá; könyvkereskedésben már nem volt kapható; így e munkák ismertetéséről le kellett mondanom. Azonban megemlékezésre érdemes jelenségnek tartom, mint előbb is említém, hogy Ravasz L., Tóth Ferenc művét nem tartja elvi kérdésekkel foglalkozó munkának. Egy másik neves teológus Csiky Lajos professzor pedig így nyilatkozik arról: „Tóth Ferenc művéről mondhatjuk, hogy teljesen és egyedül a kezünk alatti tudományok kérdéseivel foglalkozván, magyar kálvinista ésszel és szívvel, gyakorlati szellemben, úgy fejtegeti azokat, hogy e műnek, mely száz és egy esztendővel ezelőtt jelent meg, még ma is nemcsak irodalomtörténeti, hanem határozottan tudományos értéke van“.¹

Csiky L. azonban Zsarnai munkáját nem méltányolja annyira, mint nézetem szerint érdemelné. Talán azért, hogy ő nála az a „jellegzetes magyar kálvinista ész és szív“ nem domborodik úgy ki, mint Tóth Ferenc professzor uramnál. De hát a tudományos munkák s különösen a teológiai munkák valódi értékét éppen az adja meg, ha nem elfogult és nem felekezetieskedő. Zsarnai munkájában ez igaz nincs meg s én többre tudom értékelni mint Csiky L. tanár úr, ki csak ennyit mond róla: „több kevesebb erővel tárgyalja a lelkipásztorkodást“.²

A gyakorlati teológiai irodalomban 1867. óta

¹ Csiky Lajos Lelkipásztorkodás. Debrecen, 1907. 46 oldal.

² Csiky i. m. 46 oldal.

nem jelent meg önálló munka ez irányban, 1903-ig. Sőt mint Csiky L. megjegyzi, ez idő óta, a külföldi protestáns írók sem igen kultiválták a teológiai irodalomnak, e nemét.

Ugy látszik az 1900—1910-re eső időszak igyekezett e téren levő mulasztást kipótolni, amennyiben Ravasz L. előbb említett munkáján kívül 1903-ban Hörk József: „*Cura Pastoralis*“ című munkája, 1907-ben Csiky Lajos: „*Lelkipásztorkodástan*“ című pályanyertes munkája jelent meg. E két munka rövid körvonalozással való áttekintését tárgyamhoz tartozónak gondolom.

Hörk J. az egyházkerületi közgyűlés megbízásából írja meg e munkát,¹ a neki szóló felhívás szerint azért, hogy a „lelkészek a teljesen megváltozott mostani viszonyok között is, a hívek sikeres lelkigondozására biztos útmutatót nyerjenek.“

Hörk J. a „*Cura Pastoralis*“-ba a homiletikai, liturgikai és katekhetikai teendőket is beleveszi s ugyszólván munkája összevonása, a gyakorlati teológia kérdéseinek. A munka első részében (1—23. old.) *cura pastoralis*-i teendőket, az utolsó részében (75—98.) ugyanezt s ezek közé beosztva, a *homiletikai, liturgikai, katekhetikai* teendőket tárgyalja. Ez eljárás a gyak. teológia általános felosztásában követett rendszerrel ellenkezik, mert bár mindezek a teendők, a lelkipásztori feladat körébe tartoznak,

¹ Hörk J. *Cura Pastoralis*. Pozsony, 1903.

mégis a gyak. teológiai tudomány körében, egymástól különválasztva, külön szakcsoportokban szokták tárgyalni. Ez eltérést, szigorú értelemben vett szak-tudomány bírálata szerint, kifogásolnunk lehet.

Hörk ugyanez eljárásának indokát adja munkájának: „Helyes álláspont“ című fejezetében minden azt magyarázza, hogy minden egyházi cselekmény, *lelkigondozási jelleggel bír*. Az egyház a maga megbízottja, lelkésze által végezteti e teendőket. Ebből már most az következik, hogy a lelkésznek minden cselekménye, egész magaviselete, egész élete a „*cura pastoralis*“ szempontja alá esik. A lelkipásztori gondozás tehát *egy egész ember, egész élet* szempontjából ítélendő meg. Nem lehet sem az embert, sem az életet feldarabolni. És ezzel elesik az a sokféle, Krisztust és szolgáját „*részekre osztó*“ (I. kor. 1—13.) elmélet, mely a papban megkívánta különböztetni a hivatalos és nem hivatalos egyént¹ stb.

Munkája beosztásánál a következő szempontokat tartja szemelőtt:

A „*cura pastoralis*“-ról szól:

I. Általában.

II. Különösen.

I. *Az általános részben*, a sikerrel való működhetésnek feltételül ezeket jelöli meg:

1. Ismernünk kell a népet.

2. Ismernünk kell, a népet befolyásoló külső viszonyokat.

¹ Hörk i. m. 7—9. oldal.

3 Ismernünk kell gyakorlatilag a szentírást.

II. *A különös részt két fő alpontra osztja:*

A) Egyéni (szubjektív) követelmények.

B) Tárgyi (objektív) követelmények.

Ezeket aztán több-kisebb alpontokra és címekre osztja fel, melyek annyira aprólékosak, hogy követni illetve ideiktatni, felesleges munkának tartom.

A) *Egyéni (szubjektív) követelmények* címen, a lelkész hivatalos életére (hitgondolkodás — beszéd-mód) vonatkozó utasításokat tárgyalja. Mindenek előtt első követelményül állítja fel, hogy a lelkész éljen *hitegységben* egyházával, mert jogilag arra szerződött, hogy az egyház tanait fogja hirdetni. A felekezeti öntudat, — mely hova tovább kihalófélben van az egyház tagjaiból — felébresztését és hirdetését tartja a lelkészi gond, egyik fő tárgyának. Mert ez az egyház, a maga igazaiért küzd elhagyatottan, mint legelhagyatottabb minden egyházak (?) közt, a föld kerekén. Nem elég protestánsokká vagy reformácó híveivé nevelni az egyház apraját-nagyját, hanem *öntudatos ágostai evangélikussá* nevelni úgy, hogy létezésünkkel bizonyítsuk be azt, hogy nekünk (ág. ev.) van igazunk!

Hörk úgy látszik, nagyon is felekezeti érzelmeket kíván, a legelső egyéni követelményül beolítani az ifjú Tímótheusokba. A felekezeti öntudat fejlesztése elismerésre méltó igyekezet, de talán jobb volna a *protestáns harmonia* felé igyekezni, mert

mégis csak a Krisztusi megértés lehet a főcél, mely felé törekednünk kell, nem pedig *konfessziók hívése!* Olyan szép, a 20-ik század felvilágosult szabadelvű emberéhez méltó, igazságot fejez ki Ravasz L., midőn így ír: . . . „az egyházi hivatalost semminemű *confessio* dogmáira lekötölni nem lehet, *nem szabad*, ha protestánsok akarunk maradni. Kibocsátásnál, mintegy, a gyülekezet és Isten színe előtt lelkiismerete elé kell idézni a kérdést: szívében hordozza-e, az evangélium igazságát, megszentelő erejét és érzi-e, a küldetést, hogy azt hirdesse? Ha erre örömmel és készségesen felel, helybenhagyó választ, az ifjú szolgál: ám szenteljék pappá kézrátétel és kardalok közt a vének“.¹

Hörk, az egyéni követelmények további mértékéül állítja, hogy a lelkész a magánéletben ne legyen fősvény vagy irigy, sem pedig pazar vagy fényűző. Családi életben legyen fedhetetlen. Szeresse a tudományokkal való foglalatosságot. A hasznos magánfoglalkozások közé sorozza — a szellemi munkák után mintegy üdülés vagy szórakozás képpen — a gazdasági foglalkozást, földmívelést vagy kézi mesterségeket (esztergályos, asztalos, könyvkötő) különösen a *slöjd* munkákat.

B) *Hivatali (objektív) követelmények* cím alatt a homiletikai, liturgiai és katechetikai teendőket tárgyalja. Ugyanide vannak besorozva, a lelkész egyházjogi teendői, milyenek az áttéréseknél, anya-

¹ Ravasz L. i. m. 66. oldal.

könyvek vezetésénél, leltár, egyházközségi vagyon körül stb. követendő eljárások.

Ezek tárgyalása után ismét a cura pastoralis teendők vannak ismertetve. A lelkipásztor figyelme terjedjen ki a családokra, e végből kellő tapintattal és figyelemmel intézze időnként a családok meglátogatását. A lelkész, mint a *polgári község tagja*, az előjárókkal lehető békeességben éljen s azok hivatalos ténykedéseit, ellenőrizze; a községi ügyekben legyen figyelemmel arra, hogy az uzsorások, ügynökök, a népet ne sanyargassák és meg ne csalják.

Ezekben a gondoskodásokban nyilvánul meg némi szociális kötelességre való figyelmeztetés Hörk „cura pastoralisában.” De tekintve azt, hogy e munkát, már a szociális kérdések küszöbén írta az író, e téren, részletesebb vonatkozásokat szerettem volna találni, a fentebb futólag megemlített, egy pár eszménél.

Az egyes egyháztaggal szemben követendő lelkeszi gondnál felsorolja: 1. *vallásilag*; 2. *erkölcsileg*; 3. *lelkileg*; 4. *testileg* betegekről és végül a szegényekről való gondoskodás módjait és szükségseit!

Hörk J. munkájáról általában az a vélemény alakul ki, hogy a miket elmond, az mind alapos szakismeretről és e tárgykörben való körültekintésről tesz bizonyosságot. Am ha elfogadjuk is ama „helyes álláspontban” jelzett meggyőződését, mely szerint a gyak. teológiában minden a cura

pastoralis szempontja alá esik s ennél fogva elesik a Krisztust és szolgáját részekre osztó elmélet, ami nézetem szerint azt teheti, hogy a gyak. teológiában *felesleges különválasztani* a homilétikai, liturgiai, katekhetikai és a cura pastoralis részeket, melyek a lelkész cselekményeit is ugyanennyi részre osztják és ezek szerint ítélik meg, ha — mondom — elfogadjuk is ez álláspontot, akkor is fennmarad az a kérdés, hogy ha a „a curapastoralisra” olyan nagy szükség van, mint ahogy azt az író — igen helyesen — hangoztatja, elég-e egy ilyen összevont utasítás a gyak. teológia minden részéből? Nézetem szerint nem. Mert a cura pastoralisban általános tájékoztatás sok van, de még itt is adós marad, nem egy kérdés megoldásánál, a felelettel. De annál több és fontosabb kérdés marad kielégítetlenül a *homilétikában* és a *liturgiában*?

A már állásban lévő lelkészek haszonnal és sikerrel használhatjuk e kis munkát, de teológiai akadémiákon részletesebb tájékoztatást kíván a hallgatók ismeret — és tudásköre.

Csíky Lajos debreceni teol. tanár pályanyertes műve 1907-ben jelenik meg. Bár 1903-ban írta meg, mégis munkáján az új idők nyoma meglátszik. Azért értékes előttem e munka, mert a mindennapi életet mozgó szociális kérdések tárgyalását, felveszi a cura pastoralis tárgyai közé és legalább a főbb irányelvekre nézve tájékoztatást nyújt.

Munkája két részre oszlik u. m.: *elméleti* és *gyakorlati* részre,

Az elméleti rész „a lelkeszi hivatal“-ról, mint ilyenről elmélkedik általában. Feltünteti munkakörét, fény és arányoldalait, külső és belső hivatását s a lelkipásztorkodás szükséges voltát. A gyakorlati rész első szakaszában: „*A lelkesz életét*“¹ vizsgálja különböző szempontokból. Teszi ezt azért, mert a lelkesz hivatását nem lehet csak úgy fogni fel, mint egy más pályán működő egyén (pld. ügyvéd, orvos) hivatását, mely a rendes napi munka elvégzésében határolódik; mert amiként a kereszténység sem a szertartások teljesítésében áll, hanem elsősorban *élet*, azonképpen a keresztény lelkeszség is elsősorban úgy tekintendő, mint *élet* és csak másodsorban jön az, mint *munka* tekintetbe. Ezért tartja szükségesnek tárgyalni, hogy milyen legyen:

I. *A lelkesz egyéni benső élete.*

Szeresse a magányt, tudjon bizonyos mértékig egyedül lenni. Nem a világtól való elzárkozást érti, sem a magábanzárkozottságot vagy világgyűlöletet, hanem a Jézus példájára hivatkozva, azt a csendes visszavonulást, melyben elmélkedhetik, a reá váró kötelességekről.

Ezt a magányt használja *imádkozásra* és *tanulmányozásban álló munkálkodásra*. A tanulmány tárgyát, első helyen, a biblia tanulmányozása kell, hogy képezze. A többi kérdések közt azonban, a társadalmi kérdéseket is, a tanulmányozás tárgyai közé sorolja, mert ha valakinek, úgy elsősorban a

¹ Csiki L. i. m. 48–53. oldal.

lelkésznek szükséges tudni azt, hogy minő irányelvek mozgatják a társadalom életét s mi van ebből a társadalomnak hasznára vagy ártalmára s így ebben az ő gyülekezetének is.

II. *A lelkesz családi élete.*¹

Timotheushoz (I. Lev. 3/2. 4. 5. 11. v.) és Titushoz (1/5. 6.) irt levelek részei alapján mutatja fel azon kívánalmakat, melyek a lelkesz családi életében irányadók lehetnek. Ebből azonban nem következik, hogy a lelkesznek okvetlen családot kell alapítania, mert ha a lelkesz benső ösztöne, a nőtlenség felé vonja, így is hasznára lehet a Krisztus egyházának.

A feleség választásnál egyik szükséges fő kellemeknek tartja, hogy az értelmi és lelki világával álljon azon a *színvonalon*, mellyel osztozni tud, férje hivatásában s segítő társa is lehessen férjének a gyülekezeti életben. (Szegények és betegek gondozása.)

A családi életben a gyermekek helyes és példás nevelés; a háztartásban az egyszerűség, rend és pontosság, jellemezzék a lelkipásztor családját.

III. *A lelkesz társadalmi élete.*

Azon erkölcsi következmények közül, melyek a lelkeszt e téren jellemzik, csak egyet emel ki az erények sorozatából a „*komolyság*“-ot, mely ha meg van, biztosítékul szolgál arra, hogy ezáltal a többi erény is megtalálja a maga helyét.

² Csiky i. m. 64–72. oldal.

A lelkész komolysága általában véve jelentkezik a következő szempontok figyelembe tartása mellett:

a) *társaság* keresésben viselkedjék mindig úgy, hogy tekintélyét tartsa fenn;

b) *szorakozásaiban* kerülje mindazt, ami hivatala jellemének komolyságával nem egyezik;

c) *foglalkozásaiban* jó ha rendelkezik a gazdálkodás terén kellő gyakorlati érzékkel. Nem azért, hogy maga is paraszt munkás legyen, hanem azért, hogy a földművelő életét, gondolkozásmódját ismerje meg, tudjon vele érezni és abba a gondolatkörbe beleilleszkedni, hol azok értelmi világa áll;

d) *öltözete* legyen hivatalos foglalkozásain kívül is, mindig hivatala komoly és ünnepélyes voltának megfelelő;

e) *teológiai nézeteiben* foglaljon el határozottan pozitív keresztényi álláspontot. Tanulmányozza a keresztény egyház hitvallásait. Vizsgálja meg azokat a tantételeket, melyeket az orthodox és amelyeket a heterodox elme állított össze. Ezekből ha egyéb hasznot nem is, de annyit szerezni fog, hogy e vizsgálat megmutatja, hogy az egyház tanítása szerint, a szentiratok milyen *igazságrendszer*t foglalnak magukban.

Az egyház nem lévén csalhatatlan, így a hitvallások is lehetnek tévesek. Ámde ezek a symbolumok az egyház legszentebb, legbölcsebb embe-
reinek véleményeit tüntetik elő, ha a lelkész ezek-

ben csalódik, nyugodjék meg abban, hogy „jó társaságban és nagy társaságban csalódik“.¹

Közben legyen megjegyezve, egy bizony egy kicsit gyenge vigasztalásként fér össze a lelkész *komolyságával*. Mert a *csalódást* csupán sympáthia kedvéért elviselni akkor, midőn a tanulmányozás által attól könnyen szabadulhatna, ez lehet a *pá-pizmusnak* mindenre ránehezülő elve, de nem evangéliumi nem protestáns! Ellenkezik „*a mindeneket megpróbálgatok*“ szép elvével. Ha éhes vagyok, nem fog jól laktatni annak tudása, hogy egy jó nevű és nagy nevű társaság tagjai velem együtt éhesek. Ha lelki éhség, tudásvágya gyötör s kevés igyekezettel, kutatással megszerezhetem a kielégítő táplálékot, *komoly* dolog-e ezt elmulasztanom csak azért, mert voltak évtizedekkel — századokkal előttem olyanok, kik a csalódásban — mely részükre esetleg még nem is lehetett csalódás — jól érezték magukat? Hol marad a Jézusi haladás elve? Az egy helyben való maradás már visszafejlődés!

*A lelkész társadalmi és politikai szereplése*² már a gyülekezeti életen kívül esik. E téren két szélsőséget említ fel, egyik az, midőn a lelkész a gyülekezeti életen kívül semmivel sem törődik; a másik az midőn másnemű foglalkozással annyira túlhalmozza magát, hogy ez lelkészi hivatala teljesítésnek kárára van. A helyes út, a középben van.

A politikai szereplésre vonatkozólag az a ne-

¹ Csiky i. m. 73–81. oldal.

² Csiky L. i. m. 82–84. oldal.

zete, hogy a nyilvános küzdőterre, pártvezetésre, irányításra ne lépjen ki. Legyen önálló meggyőződése s e mellett szavazatát adja le. Óvakodjék attól, hogy a politikai élet napi eseményeit föl vigye a szöszékre.

A második szakaszban a lelkipásztori gondozásról szól, melynek négy fő tárgya lehet u. m.:

- a) anyagi érdekek ;
- b) erkölcsi „
- c) szellemi „
- d) lelki „

Az egész gyülekezet lelkipásztori gondozásában első legjelentősebb helyet a *belmissio munkáság foglalja el*. Gyógyítani az egyházi élet belső betegségeit. Továbbfejleszteni a meglévő egészséges életet. A bajt mindig gyökerében kell támadni és forrásában elfojtani, mert ezek nélkül hiába való munkát végez a lelkész. Hosszas kitartó és türelmes munkára van itt szükség s meg jó segítő társakra, a gyülekezet megbízható tagjai közül.

Az egyházas szellem ápolása; a templomlátogatás gyakorlása; a vasárnap megszentelése; az ifjuság oktatása; a társas életnek helyes irányba való terelése, főleg kisebb helyeken, falukon; az egyetemes erkölcsi élet fejlesztése; az általános művelődés terjesztése, főként olvasóköri felolvasó estélyek által; a gyülekezet szegényeinek gondozása mind a belmissioi munka körébe tartozik.

Két újabb irányu kötelességet is vesz fel Csiky

L. belmissioi munka körébe az „*iparos élet*“ (24. §.) és a „*szociális kérdés*“ (28. §.) megismerését. Ez utóbbiról dolgozatom előbbi részében megemlékeztem.¹

Az *iskolaügy gondozása is* (29. §.) a lelkész kötelességei közé tartozik, főleg a vallástanítás helyes irányú végzésére való felügyelet. Író nem híve a vallásoktatásnak, a néptanítók köréből való kivételének, mert úgy tartja, hogy ez fűzi őket elsősorban az egyházhoz.

Nagy általánosságban nem osztom e felfogást. Nem lévén helye itt, e tárgy vitatásának, csak annyit említek, hogy nem tapasztaltam, hogy e megbízás szorosabban fűzné őket az egyházhoz, mert az újabb elemi iskolai tantervek szerint, a tanító az elvégzendő tananyaggal annyira megvan terhelve, hogy a hitoktatás anyagát, nem valami nagy kedvvel és törekvéssel adja a gyermekeknek, mert vagy már kifárasztotta a többi tárgy, vagy ha előbb foglalkozik vele, siet hamar végezni, hogy a többi tantárgyra is jusson ideje.

Azt mondja az író, hogy mindenesetre a legjobb tanító is megvárhatja lelkészétől azt, hogy mint mindenben, különösen ebben a munkájában gyámolítsa, támogassa őt. De hát mi által támogatná jobban és helyesebben, mint ha egy pár osztály tanításában segít neki?

Szól a lelkészről mint az *iskolaszék elnökéről*, hogy igyekezzék felhasználni minden befolyását és

¹ L. Bevezetés.

tudását az iskola ügyeinek javítására, de ne akarjon uralkodni vagy mindent maga tenni.

A munka további részeiben (32—51. §§.) foglaltak, a lelkipásztori gondozás anyagát általánosan felölelő tárgyakat tartalmazzák, melyeket az író részletes kitérésekkel és közbeszótt magyarázatokkal fejteget. Ezeknek e helyen való összevont ismertetését mellőzhetem annyival inkább, mert ismétlésbe esném. Ugyanis Csíky L. is mint a gyak. teológiai írók, így Zsarnai is, a gyülekezet egyes tagjainak lelkipásztori gondozását az egyesek *belső* és *külső* állapotjára vonatkozólag vizsgálja. Függetlenül egy néhány példát ír le, a gyakorlati életben előforduló egyes esetekre, útmutatásképpen.

Munkájáról általánosságban elismeréssel szólhatok. Ha van is benne néhol felekezeti vonatkozás, ez az ő szempontjából jogosultnak tekinthető. Vannak egyes magyarázatok, a fennebb említettek kivül is, melyekben nem értek vele egyet, pl. a *házassági elválásoknál* adott utasításai, igen merevek és közel állanak a róm. kath. egyház felfogásához. Kereszténytelen lépésnek tartja az elválást. De hát vajjon a gyűlölködő, szeretetben egymástól elhidegült, családi ügyeket a világ elé vivő házassági élet nem kereszténytelenebb-e? Nem jobb, jobb-e az ilyeneknél az elválás, mint az erről való lebeszélés?

Részletes és minden tárgyat felölelő munkája, értékes művel gyarapította a gyakorlati teológia ez ágának irodalmát.

II.

A mezőgazdasági szociális kérdés.

Miért foglalkozunk különösképpen a mezőgazdasági szociális kérdés megvizsgálásával? Erre feleletünk egyszerűen az, hogy legközvetlenebbül ez folyik körülöttünk, lelkipásztorok körül. Híveinknek e téren való boldogulása vagy elmaradása, hatással van az egyházi élet fennállítására, virágzására és békésen való folyására vagy mind ennek ellenkezőjére.

Mi lehet vizsgálatunk tárgya?

Az ipari téren előrenyomuló és diadalmaskodó kapitalista (tőkés) rendszer, a mezőgazdaság terén is számos eltolódást, változást idézett elő, melyet megérezett és érez, a mezőgazdaságunk minden rendű és rangú osztálya, a nagybirtokos, közép- és kisbirtokos, mezőgazdasági munkásosztály egyaránt. Ezeknek a változásoknak a megvizsgálása s az itt felmerülő bajoknak orvoslása, a helyzetek lehető javítása képezheti a vizsgálat tárgyát.

E dolgozat tárgya, nem lehet azoknak a különböző fejlődési fokoknak vagy mozzanatoknak vizs-